

DE "MEMORIES" VAN JANNES VAN DE LUYSTER 1829-1845

Te BORSSELE

door

dr. P.R.D. Stokvis

Overgenomen uit:

ARCHIEF

Mededelingen van het koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen

Jaargang 1980

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2007

DE "MEMORIES" VAN JANNES VAN DE LUYSER 1829-1845

Het materiaal voor deze publicatie werd verzameld op een door ZWO gefinancierde studiereis naar de V.S. in de zomer van 1978.

door dr. P.R.D. Stokvis

Vanaf 1829 tekende de landbouwer Jannes van de Luyster bij de jaarlijkse afsluiting van zijn bedrijfsboekhouding zijn "memories" van het verlopen jaar op. Die memories hadden betrekking op de weersomstandigheden, de oogstresultaten, maar ook op gebeurtenissen in kerk en staat. Jannes van de Luyster was namelijk één van de leiders van de Afscheiding van 1834 in Zeeland en later in 1847 van de Zeeuwse landverhuizersvereniging².

Hij werd geboren 12 maart 1789 in Cadzand. Na zijn huwelijk met Diena Naaije (geboren 20 april 1796) vestigde hij zich te Hoofdplaat. Toen door de misoogst van 1816 sommige agrariërs moesten liquideren, verhuisde hij van Zeeuwsch-Vlaanderen naar Zuid-Beveland, waar hij in het voorjaar 1817 in de omgeving van Borssele voor 34.582 gulden een landbouwbedrijf van 137 gemeten had kunnen kopen. Vanaf 1818 was hij ouderling in de gemeente Borssele, maar zijn bevindelijke oriëntatie bracht hem na bekering in 1834 tot afscheiding van de Nederlands Hervormde Kerk, op 30 april 1836. Als welgesteld ouderling speelde hij tot zijn vertrek naar de Verenigde Staten een belangrijke rol in de organisatie van afgescheiden gemeenten in Zeeland en daarbuiten³.

Volgen wij de memories in grote lijnen, dan krijgen wij een beeld van zijn preoccupaties en activiteiten. In het jaar 1829 werd een natte zomer gevolgd door een matige oogst. Van eind november tot maart 1830 hield winters weer aan. Ook 1830 bracht een matige oogst door wisselende weersomstandigheden en een slakkenplaag. In juni 1831 maakte Jannes van de Luyster een reis naar Leiden, waar zijn protégé Pieter van der Velde theologie studeerde. Deze rechtzinnige proponent bezweek in 1833 aan de cholera, hetgeen Van de Luysters hoop op herstel van de orthodoxie in eigen gemeente de bodem insloeg.

Gedurende het jaar 1834 ging hij bij andere huisgezinnen geregeld in gebed voor. De geloofscrisis die hij en zijn vrouw doormaakten, wordt in bevindelijke termen geschilderd. Eveneens maakt hij melding van godsdienstige bijeenkomsten en de omgang met gelijkgestemden zoals de oefenaar Vijgeboom. Deze Johan Willem Vijgeboom (1773-1845) had zich in de Franse tijd als tuinman in Schiedam gevestigd. In 1822 trad hij als oefenaar in Axel en omgeving op. De door hem gestichte "Herstelde kerk van Christus" leidde na het vertrek van enkele gegoede lidmaten eind 1824 een kwijnend bestaan. Hij bleef echter actief als oefenaar. Met ds. H.J. Budding ging hij voor in de afgescheiden gemeente van Middelburg. Ondanks zijn staat van dienst werd Vijgeboom wegens zijn ongeletterdheid door de afgescheidenen niet tot het predik ambt toegelaten".

De genoemde ds. H.J. Budding (1810-1870) was een nogal excentrieke voorganger. Na zijn studie in Utrecht werd hij in 1834 beroepen in Biggekerke. In 1836 sloot hij zich bij de Afscheiding aan, maar zijn voorkeur voor de psalmberijming van Dathenus

bracht hem al spoedig in een uitzonderingspositie. Nergens hield hij het lang uit, ook niet in Amerika waarheen hij in 1848 vertrok. Met hem kwam Jannes van de Luyster vanaf 1836 veelvuldig in contact. In boerenschuren predikte hij voor honderden mensen, die soms op emotionele wijze van hun geloof of bekering getuigden. Deze ongeoorloofde bijeenkomsten werden door de overheid bestreden met politieel geweld en processen-verbaal. Ondanks alles ging de stichting en organisatie van gemeenten gestadig voort.

Op één van de provinciale vergaderingen in 1837 werd het traktement van Budding op f 800,—plus f 200,— voor huishuur bepaald. Als Zeeuws afgevaardigde maakte Van de Luyster de tweede landelijke synode te Utrecht mee, waar na onenigheden een voorlopige kerkorde werd vastgesteld. In de kring van gezinsleden en bedienden was een bevindelijk ervaren bekering in dat jaar niet ongewoon.

In 1838 heerste een strenge vorst van januari tot maart. De aanplant en voorraden bevroren toen. Van de Luyster interpreteerde dit als de bezoekende hand Gods wegens 's mensen zondigheid. Ook in 1839 bracht de lang aanhoudende koude schade toe aan het gewas. Van de Luyster bezocht de provinciale vergadering te Dordrecht, die bijeengeroepen was om te bemiddelen tussen ds. H.J. Budding, die vasthield aan de psalmberijming van Dathenus, en een aantal gemeenten. Op raad van ds. H.P. Scholte⁶ werd een nieuwe provinciale vergadering te Goes uitgeschreven waar de band met Budding verbroken werd.

In 1840 werd een vries- en droogteperiode gevolgd door plensregens in mei. Het gewas leed schade van een storm. In hetzelfde jaar kwam C. van der Meulen (1800-1876) als voorganger ter sprake. Deze aannemer uit Middelharnis werd in 1838 door Scholte in Utrecht tot predikant opgeleid. Van 1839 tot 1841 ging hij voor in de gemeente van Middelharnis. Daarna bediende hij vanuit zijn standplaats Goes meerdere Zeeuwse gemeenten. In 1847 gaf hij samen met Van de Luyster leiding aan de landverhuizing.

Het jaar 1841 bracht opnieuw een strenge winter. Hagelbuien in mei en droogte tot eind juli waren niet bevorderlijk voor het gewas. In Goes werd een kerkgebouw gekocht en de gemeente Borssele verkreeg erkenning op 14 juli.

Van februari tot april 1842 regende het buitengewoon veel. De droogte tot juli die erop volgde, deed de oogst verdorren en bracht watergebrek voor mens en dier. Op een provinciale vergadering werden de proponenten C. Steketee en W. Gardenier geëxamineerd en bevestigd onder leiding van ds. H.P. Scholte, die in 1840 zelf door de landelijke synode was afgezet.

In 1843 maakte Van de Luyster melding van bekeringen. Zoon Jan ging in 1844 naar Ommen om door ds. A.C. van Raalte tot predikant te worden opgeleid. Budding keerde in dat jaar tijdelijk weer in de afgescheiden kring terug.

Tot eind maart duurde de vorst in 1845. In de zomer trof een ziekte de rijke aardappelogst als een Godsoordeel. De armenstand, die gebrek leed, verviel hier en daar tot misdadigheid. Bij familieleden in de buurt van Oostburg werd ingebroken. De zachte winter van 1845-1846 bracht enig soelaas in de vorm van werkverschaffing. Op de provinciale vergadering te Arnhem 29-30 oktober werden in Van de Luysters aanwezigheid A.C. van Tris en A.G. de Waal geëxamineerd. Deze A.C. Tris (1817-1907) werd geboren in Zierikzee, waar hij het tot kantoorbediende had gebracht. In 1840 bekeerd tijdens een dienst van Budding begon hij in 1842 zijn predikantenopleiding. Na examinering in 1845 stond hij op de kansel in Groede, maar kwam door zijn ultra-Scholtiaanse opstelling in conflict met zijn bevindelijk gerichte gemeente. Na afzetting door de provinciale vergadering diende hij tot zijn vertrek naar

Amerika (1851) in een Scholtiaanse gemeente. A.G. de Waal was onder meer predikant in Axel.

Niet alle in de tekst genoemde figuren zijn te traceren. Het zijn familieleden, personeelsleden, leden van afgescheiden gemeenten, waarvan velen Jannes van de Luyster later naar de Verenigde Staten volgden. Afgezien van de interpunctie is de tekst met kleine weglatingen op de voet gevolgd. Spelling, woordkeus en zinsbouw geven een indruk van het Zeeuwse spraakgebruik in de eerste helft van de 19e eeuw. Laten wij ons nu verplaatsen naar de wereld van Jannes van de Luyster, zijn preoccupatie met de weersomstandigheden in verband met het gewas, zijn godsdienstige overwegingen en bemoeiingen en zijn notities over familieomstandigheden en andere zaken.

MEMORI (1829)

In februari en maarte en vooraan in april mooi droog weer, dan veel regen tot meije. Den 3 junij weer beginnen regenen, 8 dagen weer droog, maar weer nat weer en zoo al voort geduurd. Nat zaat gedossen en tarwe gemend. Zelfs zoo overtollig veel water dat het niemand heugd. Alles nat geploegt en veel onbezaaid gebleven vanwege het water, niet alleen in ons land van Goes, maar na de berigten in alle landen.

Daar op den 26 nov. beginnen vriesen en sneeuwen en niet meer doordooied geweest tot maart 1830. Ook zoo lang de sneeuw gelegen en Kersdag een weeke lang sterk gevrozen. En van den 20 jan. tot den 28 dezer buijtenordenee sterk gevrozen, zoodat er veel aardappels genoegzaam op alle plaatsen vervrozen zijn. Daar er door de vries veel gerrot zijn en dus gebrek.

Broer Isac Naeije getrouwt den 25 sept. 1829.

MEMORI OVER 1830

Nat gedekt. De zomer verbazend met schokken, dan een lange tijd aan malkander nat weer en dan weer een lange tijd sterkte droogte. De tarweoogst voor in Borssele en de zware landen verbazend van de slakken gegeten en veel dun en dus een zwak tarweoogst. De zomervrugten ook maar zwak. Alleen de zaatoogst algemeen best goed van agter af aan te rekenen, en in lange jaren zo min niet geweest.

TOT MEMORI (1831-1833)

Den 14 junij 1831 's-morgens om 5 uren op reijs gegaan na de stad [Goes] en vervolgens met Johannes Hogesteger, molenaarsknegt op de olijmolen, met de stoomboot na Rotterdam en wel aangekomen en om 10 uren 's-avonds aangekomen te Delft. En gelozeert bij mijnheer van der Heys te Rotterdam. Pieter van der Velde ontmoet, daar de reijs om was

Den 15 voordemiddags de kerk van Delft bezien en bijzonder de graf-domp van ons prinsen. Alles met verwonderinge gezien, bijzonder hoe de Heere door haar zoveel heil aan Nederland gedaan heeft. En Nederlands volk begaafd heeft om alles zoo kunstig uijt marbelsteen na het leven uijt te houwen.

's Namiddags na den Haage en ook Scheveninge alles bezien. En 's-avonds om 10 uren goed en wel met ons driejen tot Lijden aangekomen bij Pieters huijsbaas en bij hem gelozeert. Den 16 met hem na zijn vriend den heer G. Richter, koopman in nieuw en houd ijzer.

Vervolgens tot 's-maandags den 20 junij bij dien heer en vrouw gelozeert geweest en in uijtmuntende vrede en vrindschap verkeerd. En P. van der Velde fackancie hebbende daagelijks uytgegaan. En al de meuseum of raretijten van Lijden met verwonderinge gezien. Bijzonder wat een schat van reycdom en wijsheid de Heere aan

Nederlans volk gegeven heeft.

Zaterdagavond den 18 bedestond in de Grootte Kerk en de heer dr. Koets predikte en ontzettend menschen in de kerk, zoo dat wij hem niet konden best verstaan vanwege den afstand. Zondags 's-morgens om 7 uren gehoord domini Berkhoudt in de Hogerlandse kerk. Om half tien uren gehoord domini Schagt in Marekerk. En 's-middags domini Berkhoudt in de Marekerk over den 33-ste zondag van de waarachtige bekeringe des menschen al wel behandeld.

's-Avonds open [godsdienstig] gezelschap bij den heer Kelderman, zeer vriendelijk ontfangen en behandelt. Maandagmorgen den 20 junij om alf vier uren in vredee vertrokken met de heer Richter en zijn dogter Leena Cattriena Richter die nooijd Zeeland gezien hadden en P. van der Velde, die ons uijtgeleijde tot Rotterdam.

's-Avonds om 8 uren in de stad [Goes] goed en wel aangekomen en in vredee de vrienden ontmoet. Ik bij Louwers van den Brink gelozeerd. Richter bij Johannes Hogesteger en Lena Catie bij H. Zwieter. Dinsdag de vrouwe en kinders en moeder en broer Isak en zijn vrouwe in buijtengewoone vredee en blijdschap ontmoet. En 's-avonds met die wel thujsgekomen en in vredee mogen verkeren 8 dagen lang.

Den 28 junij diensdags den heer Richter en zijn dogter Lena Catie na het Catsveer gebragt en zoo weer met de stomboot vertrokken. P. van der Velde 14 á 15 jaar houdt zijnde met zijn vader Filippus van der Velde bij mij gewerkt op den akker. En naderhand vertrokken naar de Klunder. Vandaar op studie voor domini geraakt door goede vrienden.

En in meije 1829 bij ons op Borssele gepredikt over Openbaringen 2 vs. 17 van de witte keursteen, daar elk over verbaast stond en indruk had, niet alleen vanwege de gave, maar bijzonder vanwege regtzinnigheid in deze dagen.

In augustus daaraanvolgende in de fackansie nog 2 zondagen agtereen dus 4 maal gepredikt, dat ontzettend was voor alle liefhebbers der waarheid. Dit tegen de wet van de school zijnde heeft voor hem veel nadeel veroorzaakt, zoodat hij tot Lijden van de provessoren en studenten gescholden wierd. En is na Groningen vertrokken in 1831 en voor zijn vertrek met een andere dogter van de heer Richter getrouwd. In meije 1833 geexamineerd voor de provessoren en met zijn vrouwe en een kintje na de stad [Goes] gekomen, daar zijn vader woonde, en om de vrienden in Zeeland te bezoeken, die hem in zijn behoefte ook veel ondersteund hadden en mogt na mej prediken.

Het verheugde mij en veel met mij te meer daar domini J.A. Ansrosie den 30 junij 1833 zijn afscheid gepredikt heeft na 36 jaaren te Borssele gestaan te hebben en 54 jaren in het geheel. En ik juijst president houderling was, nu was er nog hoop, maar des Heeren weg was anders. Hij kwam op woensdag met zijn vrouwe en kintje in de stad [Goes] en donderdag overleden aan de colera of liever de pest. Zijn moeder zondags daaraanvolgende, de oppasser 3 dagen na de moeder. Zijn nagelaten vrouwe van haar vader de heer Richter gehaald na zijn huijs. En alzoo een treurig geval, en ook van veele beschreid, omdat er ten uijtwendigen aanzien wat goeds van te wagten was voor den Heere en Zijn volk.

MEMORI VAN HET VOOR GEVALLENE IN 'T JAAR 1834

[Bij begrafenis] verzogt als vriend ten huijse om het gebed te doen, -- veel ondersteuning van den Heere genoten. [Bij andere begrafenis] -- verzogt als vriendt ten huijse en om het gebed te doen bij gelegenheid zonder domini. Ook liet de Heere mij niet beschaamd worden-- Den 13 april I.P. Burgerhoudt beropen candidaat bevestigd door zijn neef Burgerhoud, predikend van schulden tekst 3 zendbrief Johannes vs. 8 en intrede uijt 1 Corinthe 15 vs. 14 over de opstandinge.

Den 1 mej Willem met Adriaan de Buck opgegaan 's-morgens om 4 uren. De

vrouwe 's Heeren weg in dezen niet kennende volgen, maar grootlijkst tegengestaan, is 's nagts bijzonder door Godts goedheid losgemaakt en alzoo bijde en ook hij gesterkt.

Den 5 junij met de wagen na Kruijningen na I. de Boe, broer en zuster mee naar de molenaar van Hierseke. 's-Avonds weer mee. Een gezegend reijsje met zooveel vrede. In vereenige malkander ontmoet en gelaten.

Den 21 junij met broer een uijtstapje na Zirxzee na Ten Have Landman; deftige vroomme ontmoet. R. Kok mee na de meesters vader.

Den 24 de vrouwe ons in de stad [Goes] afgehaald en wel thuijs gekomen.

Den 25 junij voor mijn geestelijke toestand en ontsaggelijke duijsternisse ontmoet.

Den 27 J. B. Romijnsen uit de stad [Goes] bij ons gelozeerd, die niets aan mij hadde vanwege de beroeringe en aansporinge van den satan. Den 30 junij de Heere mij klaar licht in de zaake gevende, namelijk tussen mij en mijn vrouwe. Daar jaren door het ongeloof geslingerd zijn omtrent haar staat, ja zelfs dat de natuurlijke gemeenschap ook wegging, maar nu door 's-Heeren wondere weg uijt die vijandschap de vrede en uijt de zonde de vereniginge, die nu in natuurlijke en bijzonder in geestelijke gemeenschap veel grooter was als zij ooit geweest is. En hoewel de gevoelige gesteldheid wel weggaat en de vijand geweldige aanvallen doet, de zake blijf! En daar het te voren voor ons was een tijd om te zwijgen, die dikwijls vergeten werd, en uijt een woord om te spreken, ja door het zien bij tijden de vijandschap oprees, is het nu een tijd om te spreken en om het rijk des satans in ons en andere af te breken. De Heere vermeerdere het.

Den 5 julij broer Cornelis Naeije ontmoet om die boodschap mee te delen.

Den 26 julij Willem, van Harlem in het fort Bats gekomen.

Den 2 aug. met de vrouwe met de sees na Kruijninge na De Boe, 2 uren verbeid en het oogmerk om 's-avonds bij hem te loseren bekend gemaakt, dat uijtnemend wel was. Om 10 uren vertrokken en 12 uren in het fort. Willem in vrede en gezondheid ontmoet, die ook voor 4 dagen verlof kreeg en kwam met ons mee tot Kruijningen en denzelfden avond vandaar huijs.

En wij 's-avonds met Jooris Maas en ook C. Donker ontmoet, in buijtengewoone vrede ons bevindende den andere dag geheel te kerk weest en de domini Dagevos uijtnemend dienstbaar en alzoo in volle vrede van malkander afscheid genoemen hebbende en ontmoetende alzoo een dierbaar blijk van 's-Heeren goedheid, ja liefde, om de weg in het roepen van onsen zoon tot den krijg, daar dat tot de oorzaak was van onze rijze. Den 25 sept. met Wisse Dekker na Axel gegaan bij zijn broer Pieter in 't koeijschuire geloseert. En met ons en zijn vrouwe na Sas van Gend gereen. Na Willem goed en wel ontmoet op de wagt aan den Zwartten Hoek te Axsel aangeweest bij Fijgeboom en B. de Zitter, kleermaker, vroomme menschen, den 27 terug; een best reijsje.

Den 6 dec. wederom een blijk van Heeren goedheid in het ontmoeten: Willem voor 14 dagen verlof, nog geen straffe gehad. Den 19 weer weggegaan. Maar de vrouwe alweer in vijands hand en niet los om aan den Heere over te laten, maar 3 à 4 dagen daarna weer een ander inzien en beklaagd over de vijand gehoor gegeven te hebben.

Den 1 jan. Willem na Axsel in quartier bij W. Dekker, Zitter of C. Tielman.

Den 11 dec. neef Benjamin van Eenenaam getrouwd met Adriaanje Wisse, bijden nog jong. Den 17 dec. een visschuijt van Hardemuijen vergaan met 5 man, een vader met 3 zoons, nog van een ander schuijt één man, alle getrouwd en weduwen en wezen agtergelaten.

MEMORI VAN BIJZONDERE VOORVALLEN IN 1834

--- Den 6 junij Pinxteren, broer Cornelis Naeije overgekomen, den 8de Wisse Dekker en zijn vrouw, G. Sies en de schoolmeester B. Schreijenberg, alle in vrede ontvangen. Ook nog G. Leenhouts, ook oom I. Nortier, die met ons [godsdienstig] gezelschap niet was opgenomen, maar in dien opzicht vijand. Den 8de op het Nieuwedorp met haar geweest bij Holle, wel met 30 en 40 kinders, jonglingen en mannen, alle om de zaak Gods en besef van haar verloren toestand. ---

MEMORIA VAN BIJZONDRE VOORVALLEN IN 1834

--- Den 30 april ik en de vrouwe afgescheidten van Hervormd Kerkgenootschap. Zondag den 1 Meije van den predikstoel de gemeente bekend gemaakt.

Den Weleerwaarde Domini Budding te Bekerke Pasen 3 april 1836 afscheidten, beroepen voor leeraar bij de afgescheidene voor de provinsie Zeeland.

Den 7 sept. 1836 voor eerst gepredikt in de scheure bij Boudewijn Nieuwenhuijse in de Kraaijens, wel 400 menschen en met vrede en stigtinge afgelopen. Ik en de vrouwe ook bij gewoond. Vrijdag den 9 sept. met den domini Budding bij mij geloseert. Bij de weduwe L Hondersdijk 's-Heerenhoek met de afgescheidene van Borssele en 's-Heerenhoek en Heijkenssante bij haar vergadert tot het verkiesen van ouderlingen en diaconen. En verkosen voor ouderlingen: mij J. van de Luijster te Borssele en Jacobus Rijke te Heijkensand, diacon Jan Steketee te Borssele, Dirk de Leeuw te 's-Heerenhoek, B.G. van Loon te Heijkensand. Den 11 sept. bij mij in de scheure gepredikt en de voornoemde ouderlingen en diaconen bevestigd. En ons kind geboren den 22 april 1836 gedoopt Maatje, ook nog een kind van M. Rusten van de Ouwe Kaaij, gemeente Borssele. Op dien dag verbazend wind en plasregen. Evenwel nog 22 wagens en seesen en wel 300 à 400 menschen. En met heel veel stigtinge en voor veel tot zegen geweest.

Den 18 sept. bij Stoffel de Mol te Houwelande gepredikt. Ik en de vrouwe en broer Cornelis Naeije met nog vijf broeders uijt de Groede bijgewoond. Mooij weer, wel 700 'a 800 menschen. Alles in vrede en tot stigting afgelopen. De ouderlingen en diaconen van de gemeente Houwelande, Ootjeskerk en Baarland en de stad [Goes] bevestigd. Den 2 oct. den don-Uni gepredikt bij Jacob de Boe te Kruijningen en aldaar de ouderlingen en diaconen bevestigd.

Den 9 oct. gepredikt in de gemeente Werde op de hofstee van Jacob Blok te Gawege. Hier was een groote benaoudheid en een geroep tot den Heere, die ook verlost heeft. De regeeringe van Krabbendijke had uijt het fort Bats 100 man mieleterre besteld, die 's-morgens om 8 uren al op het dorp waaren en al wat drank gegeven om haar woede beter uijt te hoefenen. Maar de Heere heeft dat gestuijd door middel van de overheid. En nog wonderlijk in die benouwdheid is niemand teruggekeerd, maar uijt benouwdheid tot den Heere geropen. Het gevolg nu van het preken op de 5 onderscheidten plaatsen is geweest vervolgt van de heeren regters van Goes: den domini voor elke reijs f 100,— en de houderlingen en diaconen ieder voor f 25,— en daar hij gepredikt heeft ieder f 50,—. Nu was er niemand die hem aan de onrigvaardige Franse wet wilde onderwerpen, maar de Heere heeft het anders bestierd. Broer Isaak Naeye, Molenaar van 's Heerenhoek, daar Fijgboom den 26 meij 1836 gehoefend en in de boete gedaan en niet willende betalen bij exsekeusie zijn paard verkogt en f 98,— onkosten, toen zijn alle gemoederen omgezet en elk ging betalen. Ik ben laaste staande gebleven in veel benouwdheid tot den Heere roepende, die mij voorkwam om den harden zoowel te gehoorsamen, als den zagten, en nog dit: Jesus ontweek het. Daaruijt verstaande dat de Heere ons in 't algemeen nog niet riep in gevangenhuijs of een ganse reuwiene. Nu hadden de regters het vonnes in soliderre of één voor al uijtgesproken. En mij voor domini f 100,— en voor 3 diakens elk f 25,—

en voor mij f 75,— samen f 250,— en met onkosten van deurwaarder en inschrijsie op mijn vast goed samen betaald den 6 dec. 1836 f 275,—. De Heere heeft het zo bestierd daar ik op niemand rekende op datum van B. van Loo ontvangen f 25,—, den 8 dec. van J. Steketee, diacon, uijt liefde ontvangen 41,60. Den 9 dezer van zijn vader L. Steketee ontvangen f 52,— en van de gemeente Nieuwedorp — daar hadden zij het vonnis zo niet uijtgewesen — uijt liefde ontvangen f 41,60. Samen terug f 160,—, en voor mijn hoofd f 115,—. En den domini [H.J. Budding] zijn gelopen tot f 2000,— met de kosten, zijn vader te Reene moeten betalen vanwege zijn moederlijke goed. En daarmee zij wij afgescheidene gemeente in Nederland onder vervolging totdat de Heere zijn Siion zal redden, als de kerke genoeg gelouterd is en de vijanden verhoogd.

MEMORI VAN HET GEBEURDE IN 1837

Den 8 maart provinsiale vergaderinge te Middelburg. Broeder I. Pijker, ouderling tot Emkenschand, allen van de gemeente geweest. Den domini Budding f 800,— traktemendt en f 200,— huishuure toegeleid.

Den 26 july de 2e maal provinsiale vergaderinge. Den 24 juni Anderies Doesselaar, schipper op het Zaamslagse veer, bij mij in vrede ontvangen, en bijzonder van de wonderen Godts door gena aan een zondig stof wil openbaren en heeft alzo zeer tot stigting bij mij en ook voor de gemeente ook tot 's Heerenhoek geweest.

Den 26 vertrokken en uijtgeleid tot Driewegen. 's Middags bij het heten gelezen uijt Godts woord van mij zoon gelezen: "ik jage daar na of ik het ook grijpen mogt". En dat gaf zoo een indruk bij Jan, bij Johan Jonkheer, bij de knegt Pieter van der Maale, bij de meid Susanna Kalmijn, bij al de kinders, ook bij de vrouwe. 's Avonds thuys komende en de groetenisse van Anderiesje doende begonnen alle en ik en de vrouwe weer te schrijven van 6 tot alf 8 uren, en mijn zoon Jan verzogt dadelijk een briefje om af te scheijden en 's avonds nog na den domini te Borssele gebragt. Jan blijft tot heden den 19 dec. 1837 nog werkzaam. Susanna getrouwd met Heubrecht Bomans en dezen dag van mij vertrokken en schreijd den Heere nog agteraan. Pieter vertrokken van de vaarte na Zirzee en niet meer van gehoord. Den 16 febr. met broer Isak na Middelbuerg, den domini tot Bekerke gesproken, bij Dekker gelozeerd. Wijnshans den ouderling van Bekerke en Wisse den 9 febr. uijt de gevankenis verlost.

Den 18 febr. weer zoo een teken van bloed aan de lucht als den 18 nov. 1836.

Den 21 febr. ik en de vrouwe bij B. Romijnsen in de stad [Goes] geweest: braaf zwak, den 23 dezer zeer zag in zwijm ontslapen in den Heere en geniet nu die vreugde volmaakt na de ziele, daar hij hier de beginseljes van gesmaakt heeft (71 jaar 3 maanden). Wij hier met de gemeente Borssele en de broeders in de stad Goes hebben dien broeder ouderling nogal agterna geschreijd.

Den 28 maart voor de eerste maal weer een nieuwe Vriessse jas aangedaan.

Den 21 junij Jan Steketee, diacon, en Dirk de Leeuw, ook diacon, 's avonds haare kinders gedoopt. Den 22 junij den domini na Ellewoutsdijk gebragt en schipper A. Steketee, den ouderling, mee na Zirzee. Den 20 sept. 1837 plegtig voor eerste maal in ons leven een dank-, vasten bededag bij mij met de gemeente gehouden. Ook alle de gemeenten in de provincie Zeeland in stilheid, dat zoo een goedheid Godts geweest is.

Den 29 sept. 1837 van Christiaan Steketee ontvangen een beker en een schotel voor het avondmaal, van A. Steketee, schipper, ontvangen een beker, dus 2 bekers en een schotel.

Den 25 sept. 1837 's avonds om 6 uren kwam R.... per espeesje met een brief van domini Budding uijt naam van de kerkeraad van Middelburg, als dat ik verkozen was om met broeder I. Minderhoudt om als ouderlingen en afgevaardigden 's morgens om

5 uren te vertrekken na Uijtrecht na de groote vergaderinge of nationale lijnode. Dat mij bezwarend voorkwam, zoo een onvatbare, maar vanwege mijn roeping niet durven nalaten. En alzoo in de vrees des Heeren opgetrokken. In vrede broeder Minderhoudt ontmoet op de stombod om elf uren. Om 4 uren te Dort, wel aangekomen. Bij juffrouw Broekhoven¹⁵ aangegaan, in vrede ontmoet en van wonderen Godts een ure gesproken, ook met haar dogter. 's Avonds om 10 uren tot Gurkom wel aangekomen en mijnheer de Winter wel ontmoet en geloseert. Den 27 's morgens om 8 uren met de delisens vertrokken, om 12 uren te Uijtrecht. De 6 dominies en 18 broeders ouderlingen ontmoet. 's Morgens om 28 donderdags de vergadering gehopend met psalmgezing en gebed en ook zoo gesloten en alzoo terkens. Daar zijn onenigheden verenigt, een nieuwe kerkordeninge gemaakt na de grondslag van de Dortse kerkordeninge van 1618 en 1619 en een vraagboekje tussen Heere mij goed in het geven van een gepaste vrijmoedigheid om zonder aanzien des persoon mijn gedagten te zeggen, en te kunnen schreijen over onenigheden, die er veel waren, maar verblijd dat toen mogt zien dat het fundament geleid was en ondervond ook mijn roeping, daar ik al weg wou, maar de Heere maakte mijn los van vrouw en kinders en beroep. Ik kon dat alles zoo vertrouwend overgegeven en zoo was mijn vrouwe in alles ook gesteld en dat bevestigde de zaak nog meer, als ik thuys kwam.

En alzoo vertrokken woensdag den 11 oct., dus 14 dagen aldaar gezeten van 's morgens 8 uren tot 's avonds 10 uren. 's Middags om! ure van Uijtrecht met dillesens en 's avonds om 7 uren tot Rotterdam, geen broeder kunnen vinden. Den 12 oct. 's morgens na Dort, bij juffrouw B roekhoven gloseert. Zaterdag om 6 uren vertrokken en om 12 uren in de stad van Goes in vrede broeder Louwers en de zijne oritmoet en mij tot het Nieuwedorp gebragt en om 6 uren on volle vrede thuys gekomen en alles in order bevonden.

En hoewel de buuren nabij klaar met zaaijen hadden, zoo gaf de Heere ons gelegenheid en gewilligheid en bekwaamheid en alles bekwaam gezaaijd en geploegd. De gemeente was ook verblijd en in welstand.

MEMORI VAN HET GEBEURDE IN 1838

Den 6 jan. beginnen vriesen, evenals 1740, als den oogst vervrozen is. De vorst heeft aangehouden tot maart allerstrinkst, zoodat het alle harde winters is te boven gegaan na het zeggen van de geleerden. Het is zoo geweest dat al het zant vervrozen is, uijtgenomen een enkel stukje laat of pootzaat. Maar er is weinig van gekomen, de wortel was nu dood. De wintergerste ook al dood, een enkel stukje agter een bos of dijk, daar een weinig sneeuw op was. De Zeelandtarwe, die vroeg en droog gezaaijd was, al ook vervrozen en nog al veel landmans niets overbehouden, zommige éénderde, zommige de elft en de gelukkigste 2 derde behouden, enkele nog geheel. Maar van al dat nog behouden is, veel te dun en gul gegroeid, maar door malkander weinig van gekomen. Ook zeer veel aardappels in potten en kelders vervrozen en alzoo heel veel schade door de bezoekende hand Godts, maar word van weinige opgemerkt, dat de zonde de oorzaak is, zelfs de kinderen Godts zijn zoo duijster, dat zij zelfs weinig opmerken. De werklieden verscheijde weken geen werk van wegen de vorst en na de vorst alles zo dood en maar nat in in meije beginnen wieden en al zoo veel agteruijt gegaan. Nogal veel zomerzaat gezaaijd, maar door het koud voorjaar nog veel mislukt en het overige niet best gegroeid zoo, maar door het ganse land op 11 á 12 Goese zakken van 't gemet.

Den 9 meije 2 1/2 zomerzaat overzaaijd en met junij maar opgekomen vanwege de droogte, dus late en den 10 oct. gedossen op 12 zak nog gegroeit. 4 gemete zomergerste gezaaijd, daar het zomerzaat mislukt heeft, ook niet opgekomen voor

junij, nog al goed gegroeid zoo op 20 zakken.

Den 18 junij Willemijntie, de weduwe Smittinne van Beekerke, met Wijnants vrouwe en I. Boone in vrede ontvangen. Domini Budding van Baarland thuijsgekomen en dadelijk gevangen gezet. Den 18 junij 1839 losgelaten, maar ik weet niet hoe.

Den 8 aug. maar beginnen gerste sneijen, dus een heelen laten oogst. Wat mij betreft, ik heb maar 140 R. tarwe uijtgeslegt en zaland nog behouden, wel dun, maar nog wel gegroeid tot 900 op gemet; Gerste, veel stroo tot 1200-1300 op gemet. Bonen gul en lank en de mijne goed geladen. Erwten al wel gegroeid, maar in het pikken veel regen en daarmee veel geschoten en bedorven. Den 3 sept. beginnen tarwe sneijen en nog groen, nog 6 gemete Zeeland zaat gedossen voor L. Meeusen in de namiddagen.

Op het einde van aug. al veel regen, nog veel tarwe nat gemend. Den 10 sept: mooi weer geworden en dan best getroffen met sneijen, mennen, den 18de de laaste gemend, den 17 sept. beginnen bonen sneijen, het laaste zomerzaat gedossen den 12 oct.

MEMORI VAN HET BIJZONDER VOORGEVALLEN IN HET JAAR 1839

Den 5 maart beginnen bonen zaaijen en 's nagts volkomen een voet dik gesneeu. Den 29 maart beginnen bonen zaaijen: braaf nat en de grond koud. Den 17 mej tot hier toe aanhoudend kouwd en 's nagts knap gevrozen, het zaat temidden in de blomme, de rogge zooal in de nare. Volgens een classicaale vergadering, den 20 aug. benoemd met A. Steketee, schipper van Baarland, om na een provinsiale vergaderinge van Dord te gaan om raad te vragen tussen de gemeenten in Zeeland en ds. Budding, die zijn dienstwerk afgeleid heeft den 30 juni op de vergaderinge, omdat wij de psalmen van Date [=Dathenus] of genoemd ouwe psalmen niet verkozen te zingen.

Den 26 aug. vertrokken met broeder A. Steketee van de Zuijd Kraaijen 's avonds om 11 uren. Dinsdag na de middag om 4 uren den 27de te Dort, den 29 op de vergaderinge geweest en geraden van ds. A.P. Scholte [H.P. Scholte] en de broeders om in Goes een provinsiale vergaderinge te beleggen en 2 dominies daar te roepen. Zaterdag den 31 goed in vrede thuijs gekomen en alles in vrede gevonden. De tarwe was binnen gemend. Die provinsiale vergaderinge gehouwen in Goes ten huijse van den broeder P. Geensen. Den 23 oct. ds. Scholte vergadert, Meerburg" niet. 7 Geineenten van ds. Budding losgemaakt, ds. Scholte de kinderen gedoopt. Op donderdag den 7 november 's morgens om 7 uren Jan op 't Hof in Borssele zijn scheure in brand geraakt niet wetende hoe, en niet verassureerd, alles verbrand, oosten bouwgereedschap, het huijs en nog veel goud en zilver en nog al wat kleeren van de zoon, 150 zak ouwe tarwe van f 10,- de zak, 150 zak nieuw koolzaat en wat gerste. De scheure was 6 jaar nieuw gebouwd en heeft gekost f 9000,- en nog 2 á 300 aan het huijs vertimmerd en de schade is berekend op f 30.000,L. Was een ontzettende brand, van 8 tot 1 ure helpen blussen en het zomerhuijs of zijhuijs behouwen.

MEMORI VAN BIJZONDERE VOORVALLEN IN DE JAARE 1840

Mijn zoon Willem den 8 juni in huwelijk gegaan met Maattie Daane, maagd, wonende bij haar stiefvader Willemse en haar eigen moeder Maria van Kerkford, wonende in de stad Goes aan de Schreijnskinderse poorte op een koeijmelkersberoep. Willem en Maattie zijn op Borssele komen wonen in 't huijs van haar oom P. Naaije en werk bij mij. Den 25 febr. na de stad geweest en 's nagts enig gaan vriesen. Den 6 maart kon men nog op 't ijs lopen. Het koolzaat is al bevrozen en hetgeen nog blijven liggen is, heeft maar 1, 2, 3, 4 zakken van 't gemet opgebracht. Den 7 maart beginnen bonen onderploegen met de Waalse ploeg op de vorst. Den 1 mej mijn zaat in de krom uijtgeploegt en zomergerste gezaaijd. Op 23 om ons land laten liggen 3 zak van 't gemet gedossen. Na dat alles een zwaare droogte tot den 5 mej en al maar koude en

vorst, zoodat het vlas nabij dood was en al veel uijtgeploegd. 's Avonds den 6 meij na 8 weken droogte zagtjes beginnen regenen en zoel weer geworden en vrugtbaar, maar veel regen. In 14 dagen niets op het land gedaan tot den 20 meij. Den 16 junij oom Nortier en Moeije 5 dagen bij ons geweest en kunnen over godtsdienst niet spreken. Zondag den 21 juny ds. van der Meulen bij ons gepredikt, mooi weer, wel 500 600 menschen met veel stichting en indruk geeindigt 's avonds om 9 uren. Zaterdag den 15 aug. sterk beginnen den 16 en 17 en diensdag den 18 heel den dag gestormd en sterk geregend; 1/3 van de tarwe gesneen, en al omver gewaaijd en veel schaa op die nog te sneijen was. Den 26 aug. klaar met tarwe mennen, redelijk droog en een schoone tarwe oogst. Allegemeen van deze zomer vikke stenen gehad en veel wind. Jan onze zoon den 27 oct. na school na de Hoge Zwaluwe bij meester A. van Malsen.

MEMORI VAN BIJZONDER VOORVALLEN IN 1841

Op zondagavond ten 7 uren den 17 january 1840 is afgebrand de scheure van Jacob. Rijk van Wiel van 's Heerenhoek met 20 beesten, 10 paarden, 10 koeijen en de runders, en nogal tarwe en hooij en bonen en bouwgereedschap, niet verassereerd en denkelijk in brand gesteken. Het koolzaat is meer als de vorige winter algemeen vervrozen en dat blijven liggen is heeft maar 2, 3, 4, 5 zakken opgebracht door malkander gerekend.

Den 28 jan. de afgescheijde gemeente in de stad Goes de zeepiederij gekogt voor een kerk van de heer Ligtenberg van Tolen voor f 6500,- met heel den inboel.

Den 21 maart ds. C. van der Meulen bij mij in de scheure gepredikt, 9 kinders gedoopt. Den 7 meij wel broer Isaak Naaije na Middelburg om mijn capitaal bij A.P. Schorer af te leggen. Na de middag om 4 uren een zware dondervlage uijt het zuijdwesten opkomende en over Borssele en inzonderheid over de Buck, J. Karelse en mij uijtgebroken in een zwaare hagel en groote steken zoodat de aarde bedekt was. Erwt en bonen veel afgeslagen, tarwe en gerste en klavers tot het gras op de wege, alles veel afgeslagen. En nadat het gedooit was, liep alles over van het water, daar goten in het land van gespoeld waren. De botten van de fruijtbomen afgehageld en de overige vervrozen, zoodat wij fruijt hebben gehad van beduijden. Daarop een felle droogte dat niets konnen in de vrugten kappen. Erwt en bonen storven, zoodat er veel schade door verhoorzaakt heeft. Evenwel heeft de Heere nog veel voorzien, tarwe en gerste is nog wel ontkomen, hoewel weinig stroo. Den 11 juli ds. Van der Meulen in de scheure gepredikt en avondmaal gehouden, een groote schare ook van Terneusen en Breskens en Groe- de. Den 14 july onse erkenninge als gemeente te Borssele van den koning ontfangen tot bescherming om vrij onse godsdienst openbaar uijt te oeffenen. Den 18 julij ds. van der Meulen in de Groede gepredikt in de scheure van kennissen, is de eerste predikkinge aldaar ik hebbe meede geweest voor gezelschap. De kandidaat C. Steketee bij mij gepredikt. Zondag den 18 july sterk geregend, zoodat alle dreven vol water, daarna gedeurig veel regen dat wij in 14 dagen met geen paarden op het land iets konnen doen. De rogge en winter gerste veele geschaad en verbroid, de tarwe nog redelijk gemend, en de boonoogst droog. Den 7 oct. weer sterk beginnen te regenen tot Sintemaarten toe. Een natte zaaitild, zoodat veele laage landen niet gezaaijd en 1/3 van het gezaaijde van de natte en slikken mislukt. Op einde van dec. veel overzaaijd en in jan.

Den 26 sept. den ds. van der Meulen bij mij gepredikt in 't wagenhuys in 't Uijtlat. Den 30 julij de kerk besteed op het Nieuwedorp voor de afgescheijde gemeente voor f 3800,- zonder het binnenwerk.

MEMORI VAN DE GEBEURTENISSEN IN 1842

Den 15 febr. beginnen bonen zaaijen en 24 klaar. Den eigen dag beginnen regenen en nabij dag op dag tot april toe braaf nat voorjaar. De bonen nouwelijks kunnen slegten, omdat zij boven kwamen. En van april zoo een droogte gekregen, tot julij zeer weinig geregend, zoodat alle vrugten dor begonnen stuk en de vlasoogst mislukt op enkele gemeten ma, die in nieuwen grond stonden. En tarwe en gerste en bonen zeer weinig stroo opgebracht, zoo 300-400 in de beste landen als in onze polder de Zeelandse tarwe 600 die er weinig was, maar dat er opgemend is, was al kostelijk van deugd.

Vermits het heele jaar droog geweest is, er veel gebrek aan water voor mensch en beesten. Den 25 jan. Janetie, de vrouwe, moeder en Maatje Daane, Willems vrouw en den 27 jan. ik ook, alle ziek van een zwaar kouw tot den 20 febr. en alledag den doctoer, hoewel door 's Heeren goedheid alle weer hersteld. Den 10 maart op donderdagavond om 10 uren ds. Budding en bakker de Jonge en de wagenmaker van Krabbendijke, Kasje, in de gevangnisse gesteken en 's morgens om 4 uren na Middelburg. Zij blijven bij haar gevoelen om den koning die over ons regeerd om vrijheid te vragen om onder bescherminge haare godtsdienst openbaar te oefenen, als wij en andere gemeenten, en scheuren haar van onse gemeenschap, daar zij meenen wij tegen het woord Godts handelen. Zij hebben 5 á 6 maanden in de gevangnisse gezeten en hebben ten laatsten aan den koning bij request om gracie gevraagd, ook van de boeten en hebben het verkregen, maar gaan dezelve weg weer in.

Den 9 febr. J. Bielo van Wolfaardijk de hofstee van de weduwe Paardekoper gekogt -- Den 11 april Sare gekaggeld van een zwaare hinkst met een blis en een wit pootje. Den 27 april den dijkgraaf C. van Stol overleden (75 jaar), goddeloos geleefd en gestorven. Den 11 mej Jan Rottier overleden (80 jaar), is bekommerd heengegaan, maar heeft de waarheid en de gemeenschap met de waare kerk gehouden en dus alle hoope van in de zalige ruste ingegaan. Ik ben met de vrouwe op de begrafenisre geweest. Den 6 julij provinsiale vergaderinge geweest te Goes tot het examineren van de kandidaten L. Steketee en Gardenier. Domini H.P. Scholte op de vergaderinge geweest, alles wel afgelopen en de kandidaten 's avonds door domini Scholte bevestigd. Den 7 donderdags voor de middag ds. Scholte te Nieuwedorp gepredikt en L. Steketee aldaar bevestigd. Den 1 sept. 's morgens om ½ 6 uren moeder heel zagt ontslapen in den ouderdom van 86 jaar 1 ½ maand met zeer veel hoop in de zalige ruste gegaan.

MEMORI VAN GEBEURTENISSEN IN JAAR 1843

Den 9 febr. op donderdagavond bij het uijt delen van het avondmaal te Nieuwdorp door domini Steketee heeft de Heere een wonder van genade bewezen in zijn geest uijt te storten over zijn volk van bijzonder licht en troost en bekeringe van onbekeerde, Ik was niet tegenwoordig, maar van de boodschap hebbe ik een gelovige gemeenschap ondervonden en die duidelijk na de gemeente van Axsel. Den 12 febr. domini Gardenier bij ons gepredikt en onder de avondtgodtsdienst over Spreuken 8 vs. 26 "Mijn zoon geeft Uw harte". Marienis den Herder mijn knegt doorgebroken en zijn harte aan den Heere quijtgeraakt. Wij waren 's avonds verblijd en gezongen in veel gemeenschap en vrede. Den 25 febr. H. Zwieten, ouderling te Goes, zagt en zalig ontslapen in den Heere (70 jaar). Den 1 maart het overschot ter aarde besteld. Tot begraaffenisre verzogt, maar niet geweest vanwege de sneeuw en koude.

De 8 mej domini Steketee ondertrouw met Johanna van Overbeke, oud 19 jaar. Den 26 mej het huwelijk voltrokken en door domini van der Meulen bij openbaare predikinge 's avonds te Nieuwdorp bevestigd. Den 24 aug. Jan den Herder met Janetie van de Luijster in het huwelijk getreden en voor de kerkeraad door mij als ouderling

en broer M. Naaije diacon te Groede bevestigt. Op woensdagmiddag den 13 sept. om 2 uren de vrouwe van Wingen haar schuure verbrand met den oogst erin op de boonen, die stonden nog op het velt en 2 tarwehopen. Het was heel droog en een sterke suiidoostewind. Het huijs is gered, de oorzaak is onbekend. Op den zelven datum Janna Rottier, in huwelijk met Jan de Mol, namiddag om 4 uren overleden, haar geloof is haar ontvallen. Den 27 sept. Jan, oud 2 jaar, Willens zoon, bij ons overleden. Den 24 november L. Louwers, ouderling in de stad Goes, overleden in den ouderdom 57 jaar.

MEMORI VAN GEBEURTENISSEN 1844

Den 12 febr. Jan weggebragt na de stad [Goes] en den 13 's morgens om 8 uren op de stoomboot na Rotterdam en 's avonds nog tot Amsterdam, 36 uren vandaar weer op de stoomboot na Zwol en den 15 gezegend aangekomen tot Omme in Overijssel en in vrede ontfangen bij domini Van Raalte om leerraar opgeleid als een geropen van den Heere. Jan den Herder met Janetie van de Luijster onsse dogter in huwelijk den 24 aug. 1843 en den 28 febr. 1844 van ons verhuijst na het hoefje van zijn vader aan de Schreijkskindersdijk kort bij de stad Goes. Den 6 maarte bij C. Meeuwsen koopdag. Voor die menschen een treurige dag, alles weg in zoo korten tijd van 14 jaar omtrend f 6000,—. Adriaan van Staringen ook koopdag gehouwen en is in het lot. Den 21 maart maar beginnen bonen zaaijen vanwegen zoo een nat voorjaar. Den 9 april Zus gekaggeld en zwarten hinkst met een bles. Den 7 mej Sare gekaggeld een vossenhinkst. Den 25 junij 's morgens beginnen regenen na een zware droogte. Sedert maart weijnig reghen gehad, zoodat veele vrugten schade geleden hebben en al veele heel bedorven. Den 19 aug. domini Steketee met Pieter Oggel vertrokken na Omme om voor leerraar opgeleid te worden. Den 14 sept. domini Budding in de stad Goes, heel den dag gepreekt, en belijdenis gedaan van afzwerfen, is in Groningen en bevestigt. Den 21 sept. Janetie gezegend verlost van een dogtertje. Den 30 sept. Jan Karelse zijn derde vrouw overleden, is roepstem op roepstem, maar nog verhard.

MEMORI VAN HET VOORGEVALLENE IN 1845

Den 13 jan. onse nigte Maria, die 3 weken haar zuster Janneke te Nisse in haar ziekte opgepast heeft is bij ons gekomen met haar vader M. Naaije om na huijs te gaan, maar ongesteld geworden en kon niet gaan na over en is zwaar ziek geworden tot den dood toe , maar de Heere was haar goed, zoodat zij verlangde ontbonden te worden, maar het was geen krankheid tot den dood. Wij hebben haar 3 weken nagt en dag bewaakt. Den 21 febr. is nigte vooreerst in huijs bij ons gekomen en den 3 maart nigte zelfs thuijs gebragt en haar vader ook al knab ziek, anders alles wel. Dus 3 maanden bij ons geweest, den doctoor Thylor over haar geprackieseert en f 39,— betaald, is zeer consensietieus. Den 30 april Sus goed en wel gekaggeld van een zwarte hinkst met een teken en wit pootje. Den 3 april beginnen erwten en bonen zaaijen vanwegen de harde vorst, die tot einde van maart gedeurt heeft, en het zaai nabij al vervrozen en dat blijven liggen is, heeft maar 4, 6 tot 10 zak opgebragt. Tarwe en gerste, boven de grond alles dood, doch alles uijtgesproten en matig gegroeid, niet veel stroo, maar goed van deugd en matig schot. Den 10 julij Cornelis Naaije in huwelijk getreden met de weduwe van Cornelis de Koster, dogter van Janis Bone, smitsbaas tot Nieuwdorp. Nigte Maria Naaije bovenvermeld is den 11 dec. 1845 in huwelijk getreden met Jan Nortier, jong man. In persoon op haar feeste geweest en voor de kerkeraad het huwelijk bevestigt. Alles stigtelijk en ordentelijk toegegaan en over haar en haar zaat, zoo het de Heere geeft, den zeegen afgebeden voor de tijd en in zonderheid. Op dien zelfden 11 dec. is broeder diacon P. Oggel tot Axsel voor de 2de maal in het huwelijk

ingetreden met Kriena van Zuijen, nog maagd, 24 jaar, haar vader en moeder op de molen te Spuije. Met toestemming van ouders en naastbestaanden haar den zegen toegewenscht. Ds. Gardenier den 4 dec. getrouwd met dogter van Visser. Den 23 aug. een brief ontfangen, van oom J. Nortier van Oostburg, dat nigte Susanna Tellier overleden is den 9 aug. en laat 7 kinders na, 3 voor en 4 kinders van haar. Den 22 aug. maar beginnen tarwe sneijen, dus een laate oogst. Den 16 oct. de laatste bonen gemend. In aug. het begin is er ontdekt beginnen worden een sterfte in de aardappelen te velde die in geen jaaren algemeen zoo mooi en geel stonden en beloofden veel. Maar de Heere bragte er een algemeen oordeel over en zij storven en wierden onbruikbaar. Alleen is er nog wat zaat overgebleven. Dat niet alleen in ons koninkrijk, maar in alle koninkrijken in Europa, ja in Amerika. Dat heeft veroorzaakt een groote armoede onder de arme stand en men wist nouwelijks om haare behoefte te voorzien. En de arme onder het oordeel verhartten meenden nu vrijheid te hebben om aan den roof te vallen, zoodat op verscheidene plaatsen en personen daar al wat van geleden hebben.

Maar de Heere heeft het tot geen doorbreken toegelaten. De hooge magt van regeringe heeft eenige die haar schuldig gemaakt hebben, gevangen gezet. De gemeenten ben gelast van de overheid om haar arme te onderhouden. Het gebeurt is gewilligt en de Heere heeft zijn oordeelen gemengd met barmhartigheden: de winter is een lente geweest, zoodat de arme heel de winter gewerkt hebben. Dat heeft verhoorzaakt een deurte in de granen: tarwe f 10,—, rogge f 8,—, gerste f 5,50, bonen f 7,—, erwten f 15,—, alle de mud. De landman heeft veel laten werken. Den 22 oct. 's avonds twee van onse beste koejen gebosten van op de jonge klavers te lopen. Den 30 oct. nog op de reijs zijnde nog een koe gebosten, dus 3, die werd waren f 100,- het stuk, en nu een f 25,- van gehad. Dit is ontstaan uijt verheffinge des harten, zoo tien schoone beesten en zooveel melk gevende, wierd elk van dorp uijtgenodigt om maar melk te haaien. Dus, hoogmoet komt voor den val, de Heere doe verzoeninge over onse zonden, daar de vrugten bitter van zijn. Den 25 oct. op zaterdagemorgen om 5 uren met ds. van der Meulen op reijs naar H... 's middags aldaar bij broeder Visser zondag gepreekt 3 maal. Maandagmorgen om 1/2 agt uren op de stoomboot naar Arnhem om 7 uren 's avonds wel aangekomen en Jan in vrede en welstand ontmoet. Woensdag den 29 de vergaderinge, de provinsiale vergaderinge, bijgewoond. Broeder de Waal en broeder Tris geexamineerd. Den 30 ook vergaderinge aan het school. Al de steuden[ten] haar les in de talen opgezegt. Voor de vergaderinge nog 6 leraars buyten Zijn Eerw. ds. van Raalte en Brummelkam '7. Den 31 ik en Poesenje en Scheele na huijs komende met stomwagen op Uijtrecht 10 uren [gaans] in 11/2 uur afgezien. Zaterdag te Dort geen stoomboot na Zeeland en den zondag overgebleven bij Horst en juffrouw Broekhoven gelozeert. Zondag den ds. Diksterhuijs 18 gehoord met bijzonder genoeg. Maandag na Zeeland en dien dag wel thuijs gekomen en alles wel. Den 23 nov. 's nagts bij oom Nortier onder Oostburg de deure met een boom opengelopen, in huijs gekomen met een 20 man zoo men zegt. Al zijn gelt een 5 à 600 alles in huijs om stuk geslage uijtgenomen de klok en hem braaf geslagen om dood te slaan, maar de Heere heeft dat niet toegelaten. Den 24 nov. 's nagts bij zijn zoon Jan Nortier, maar niet in huijs geweest, maar geld doen geven en spek en brood. Zoo weet de Heere de zonde te bezoeken.

LITERATUUR

Beets, H. The life and times of Jannes van de Luyster, founder of Zeeland, Michigan. Zeeland Michigan 1949.

Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme. Kampen 1978.

Biografisch Woordenboek van protestantse godgeleerden in Nederland. 's-Gravenhage zj.

Brummelkamp, A. Levensbeschrijving van wijlen professor A. Brummelkamp. Kampen 1910.

Calvin College Heritage Hall, Grand Rapids, Michigan beschikt over een alfabetisch computerlijst van namen van geëmigreerde gezinshoofden en alleenstaanden tot 1877 die steeds bijgewerkt wordt. Ook zal men sornmige familienamen aantreffen in: Lucas, H.S. Netherlanders in America. Ann Arbor 1955.

Empel, M. van en Pieters, H. Zeeland door de eeuwen heen. 2 dln. Middelburg 1959.
Hyma, A. A.C. van Raalte and his Dutch settlements in the United States. Grand Rapids, Michigan 1947.

Lange, J. de. De afscheiding te Leiden historisch geschetst. Rotterdam 1934. Bladzij 54-58. Een verzoek om erkenning van de Leidse afgescheiden gemeente gedateerd 23 juli 1840 was onder meer ondertekend door G. Richter, hoofd van een gezin van 6 personen.

Netherlands Museum, Holland, Michigan. Kasboeken Jannes van de Luyster.

Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek. 10 dln. Leiden 1911-1937.

Oostendorp, L. H.P. Scholte. Franeker 1964.

Smits, C. De afscheiding van 1834.3 dln. Oud Karspel 1971. Dordrecht 1974 en 1977.

Stokvis, R.P.D. De Nederlandse trek naar Amerika 1846-1847. Leiden 1977.